

Signs of the Arctic. Typological Aspects of Inuit Sign Language
J.M. Schuit

Samenvatting proefschrift Joke Schuit

“Signs of the Arctic. Typological aspects of Inuit Sign Language”

In dit proefschrift wordt de inheemse gebarentaal beschreven die gebruikt wordt door dove Inuit. Inuit Sign Language (*Inuit Uukturausingit* in Inuktitut, afgekort tot IUR) wordt gebruikt door minder dan 40 mensen als hun enige communicatiemethode. Het is daarom een sterk bedreigde taal. Het primaire doel van dit onderzoek is de beschrijving van IUR. Een secundair doel van dit onderzoek is om een bijdrage te leveren aan het veld van gebarentaaltypologie. Structuren die beschreven worden voor IUR worden daarom vergeleken met bevindingen voor andere gebarentalen.

Hoofdstuk 1 geeft een introductie in gebarentaaltypologie, en presenteert twee socioculturele types die geïdentificeerd zijn: stedelijke en landelijke gebarentalen. In de eerste jaren van gebarentaalonderzoek merkten onderzoekers een hoge graad van gelijkheid onder stedelijke gebarentalen op. Toen vervolgens landelijke gebarentalen werden beschreven kwamen interessante verschillen naar boven. Deze laatste groep deelt een aantal opvallende sociolinguïstische kenmerken, zoals een relatief hoog percentage doofheid onder de leden van de gemeenschap, en een hoge proportie horende tweede-taalgebruikers.

Cross-linguïstische studies werden pas mogelijk toen er meer gebarentalen waren beschreven. Typologische classificaties vastgesteld voor gesproken talen werden ook toegepast op gebarentalen, maar sommige bleken te moeten worden aangepast. Het vaststellen van de basiswoordvolgorde in gebarentalen bijvoorbeeld, is mogelijk, maar redelijk gecompliceerd doordat gebarentaalsyntax simultaan, iconisch en vaak pragmatisch georganiseerd is. Toch is voor vele gebarentalen een basiswoordvolgorde bepaald, en deze volgen de patronen beschreven voor gesproken talen.

Een andere eigenschap waarop gesproken talen vaak worden geclassificeerd is hun morfologische typologie. Voor gebarentalen is echter het onderscheiden van morfemen door de simultane organisatie behoorlijk complex, en dus lijkt het vaststellen van hun morfologische type tamelijk gecompliceerd. In een eerdere studie (Schuit 2007) opperde ik om, naast de indexen van synthese en fusie, een index van simultaneïteit toe te voegen, die niet alleen voor gebarentalen van toepassing kan zijn, maar ook bijvoorbeeld voor gesproken talen die toonveranderingen gebruiken.

In hoofdstuk 1 worden ook de Inuit van Nunavut geïntroduceerd (sectie 1.2). Traditiegetrouw waren de Inuit jager-verzamelaars die over het Noordpoolgebied reisden. Tegenwoordig wonen zij in gemeenschappen en hebben de meesten een betaalde baan. Hun taal is Inuktitut, of één van de vele dialecten. Veel mensen spreken ook Engels, en sommige ook Frans. Er zijn ook dove Inuit die Amerikaanse Gebarentaal (ASL) gebruiken, dat zij op school hebben geleerd. Sommigen zijn tweetalig in IUR en ASL, maar de meeste dove Inuit gebruiken een van beiden. Zij worden allemaal omgeven door een netwerk van familie en vrienden, die IUR of ASL gebruiken met de dove persoon. Er is weinig tot geen sociaal stigma verbonden aan doofheid in Inuit gemeenschappen, en dove Inuit nemen deel aan het algemeen dagelijks leven.

Data voor dit proefschrift werd verzameld tijdens vier veldwerkreizen in 2009-2012. Ik bezocht de gemeenschappen Rankin Inlet, Baker Lake en Taloyoak, waar ik vier dove en drie horende IUR gebaarders interviewde. De meeste video-opnamen bevatten spontane

conversaties over Inuit cultuur en het dagelijks leven, maar ook heb ik een aantal taken uitgevoerd om bepaalde taalconstructies uit te lokken. Deze zijn beschreven in sectie 1.3.

Hoofdstuk 2 introduceert drie verschillende grammaticale aspecten van IUR: een fonologisch, een morfologisch en een syntactisch. Wat betreft de fonologie kijk ik naar de verschillende handvormen die in IUR voorkomen, en naar het gebruik van locaties en niet-manuele fonemen. De set handvormen van IUR is vergelijkbaar met die in landelijke gebarentalen, terwijl het gebruik van locaties parallellen vertoont met dat van stedelijke gebarentalen. Met betrekking tot de niet-manuele fonemen stel ik vast dat IUR tussen de twee groepen valt. In de discussie stel ik een typologische classificatie voor gebaseerd op het aantal fonetische handvormen, gegroepeerd per 20.

Voor het morfologische aspect beschrijf ik nominale meervoudsvorming in IUR. Dit wordt vergeleken met de bevindingen van Pfau en Steinbach (2005) voor Duitse Gebarentaal (DGS). Hun hiërarchie moet opnieuw worden geschikt om toepasbaar te zijn voor IUR, hoewel de strategieën die voor DGS gevonden zijn ook in IUR voorkomen, namelijk reduplicatie en nul-markering. Voorts heeft IUR een meervoudsstrategie die niet geïdentificeerd is in DGS, namelijk het toevoegen van de non-dominante hand bij eenhandige gebaren. Aangezien onderzoek met betrekking tot meervoudsvorming schaars is, is het moeilijk te zeggen of IUR parallellen vertoont met stedelijke of landelijke gebarentalen. Op basis van de studie van Pfau en Steinbach (2005) zijn er zeker overeenkomsten tussen IUR en DGS, maar dit is niet genoeg om verdere conclusies te trekken.

Het syntactische aspect dat ik beschrijf is negatie. IUR heeft twee ontkennende gebaren die enkel voor negatie gebruikt worden, NEG-1 en NEG-2, en twee andere gebaren die ook in andere contexten kunnen voorkomen. De eerste, WAIT-NEG, verschilt enkel van WAIT wat betreft de niet-manuele markeerder. De tweede is PALMS-UP, waarbij ook de negatieve markeerder een grote rol speelt. De negatieve non-manuele markeerders zijn hoofdschudden en een frons, en meestal worden die in combinatie gebruikt, maar ze kunnen ook apart van elkaar gebruikt worden. Aangezien een manuele ontkenner verplicht is om zinnen te ontkennen, stel ik dat IUR een manueel dominante ontkenning heeft.

In hoofdstuk drie worden semantische velden geïntroduceerd. IUR wordt vergeleken met (i) universalia die vastgesteld zijn op basis van onderzoek naar gesproken talen; (ii) de gesproken taal van de Inuit, Inuktitut, om te zien of de omringende taal en cultuur IUR beïnvloed hebben met betrekking tot semantische velden; en (iii) andere gebarentalen.

Het eerste semantische veld is dat van verwantschap. In IUR zijn er drie verwantschapstermen geïdentificeerd: ELDER, SIBLING, en SPOUSE. Dit lijkt een aanzienlijk kleinere set wanneer vergeleken met die van Inuktitut en van andere gebarentalen. Voor veel gebarentalen worden echter persoonstermen ook als verwantschapstermen beschouwd (e.g. het gebaar MAN dat in betekenis kan worden uitgebreid en in de juiste context dan ook VADER kan betekenen). Tijdens de analyse van IUR werd duidelijk dat de persoonstermen MALE en FEMALE wel gebruikt kunnen worden om familie aan te duiden, maar aangezien ze kunnen verwijzen naar een aantal verschillende familieleden, heb ik ze niet geanalyseerd als verwantschapstermen.

Greenberg (1966) claimde dat alle talen het geslacht van beide ouders discrimineren. De IUR data vormen hierop een uitzondering aangezien IUR alleen het gebaar ELDER heeft om naar OUDER te verwijzen. ELDER kan gecombineerd worden met MALE of FEMALE om het

geslacht aan te duiden, maar het blijft onduidelijk of samenstellingen ook moeten worden opgenomen in de set verwantschapstermen. Als dit wel het geval blijkt te zijn, dan is IUR geen uitzondering op Greenbergs (1966) claim.

Het tweede semantische veld is dat van kleurgebaren, en IUR vertoont hier een erg interessant patroon. Er zijn slechts twee kleurtermen, en in tegenstelling tot de universele hiërarchie van Berlin en Kay (1969), zijn dit niet ZWART en WIT, maar BLACK en RED. Bovendien heeft IUR geen gebaar voor WIT, noch voor de andere kleurtermen. Om deze uit te drukken wordt gewezen naar een object in de nabije omgeving dat de bedoelde kleur heeft.

Het derde veld dat ik bediscussieer is tijd. Universeel gezien worden metaforen gebruikt om over tijd te praten. Heel vaak wordt ruimtelijke terminologie gebruikt in temporele uitdrukkingen. In het Nederlands bijvoorbeeld 'ligt de toekomst voor ons en het verleden achter ons'. Deze opvatting wordt gevonden in vele culturen en dus talen over de wereld. Ook in gebarentalen wordt deze metafoer gevonden, en daar wordt hij vaak heel letterlijk weergegeven: metaforische tijdlijnen worden gebruikt waarlangs gebaren bewegen. Op één van deze tijdlijnen bijvoorbeeld bewegen gebaren die naar de toekomst verwijzen naar de ruimte voor de gebaarder, terwijl gebaren die naar het verleden refereren naar achter bewegen. De Inuit zien tijd echter als een circulair evenement, terwijl tijd volgens Europeanen lineair is. Evengoed bestaan er in Inuktitut uitdrukkingen waarin de toekomst voor en het verleden achter de spreker liggen. Bovendien heeft Inuktitut een uitdrukking waarin het verleden van de spreker af ligt, in elke richting. Dit laatste fenomeen is ook in IUR te vinden, waar twee gebaren met de betekenis 'lang geleden' worden gebruikt, die in tegengestelde richtingen bewegen. Tevens maakt IUR gebruik van een tijdlijn die voor de gebaarder is gelokaliseerd. Gebaren die naar links bewegen verwijzen naar het verleden, en gebaren die naar rechts bewegen naar de toekomst.

Het laatste semantische veld gaat over nummers. IUR gebruikt twee varianten voor de nummers 1 tot 3, afhankelijk van welke vinger geselecteerd wordt voor 1: de wijsvinger of de pink. Deze laatste variant wordt gebruikt in opsommingen, maar de eerste niet.

Hoofdstuk 4 gaat over werkwoordscongruentie en classifiers. Werkwoordscongruentie in gebarentalen gebeurt in de gebarenruimte, waar werkwoorden van en naar de locaties bewegen, die geassocieerd worden met de argumenten. Dit type congruentie is voor veel stedelijke gebarentalen vastgesteld, maar niet veel landelijke gebarentalen vertonen het. IUR is een taal die werkwoordscongruentie toestaat, maar niet alle werkwoorden congrueren. Dit type werkwoorden is in andere gebarentalen ook gevonden, en wordt gewoonlijk *plain verbs* genoemd. Met betrekking tot congruerende werkwoorden kan onderscheid gemaakt worden in congruerende en locatieve werkwoorden. De eerste congrueren met een subject/object argument, en de laatste met locaties. IUR vertoont parallellen met Australische Gebarentaal (Auslan) met betrekking tot (i) de proportie werkwoorden in de corpusdata; (ii) het deel werkwoorden dat kan congrueren; en (iii) het percentage werkwoorden in de corpusdata dat daadwerkelijk congrueert.

Classifiers zijn ook aangetoond in IUR. Dit zijn handvormen die een naamwoordklasse representeren op een werkwoordpredicaat. Hanteer-classifiers representeren een direct object, en in IUR heb ik vijf verschillende vormen geïdentificeerd. Elk van deze refereert aan een andere groep van referenten. Interessant genoeg heeft één vorm drie allomorfen, een fenomeen dat niet bediscussieerd wordt voor classifiers in andere gebarentalen. In IUR lijkt

het redelijk gewoon, aangezien ik ook een allomorfe entiteit-classifier vond. Entiteit-classifiers representeren het subject van een werkwoord, en ik vond er acht in IUR.

In hoofdstuk 5 worden verschillende externe invloeden op IUR bediscussieerd. Het grote geografische gebied waarin IUR gebruikt wordt, heeft geleid tot veel lexicale variatie tussen de verschillende gemeenschappen. Het beperkte contact tussen de gemeenschappen heeft hier vooral aan bijgedragen. Het poolklimaat lijkt geen invloed te hebben gehad op de fonologie van IUR, aangezien het aantal handvormen van IUR min of meer gelijk is aan dat van landelijke gebarentalen die in warmere klimaten worden gebruikt. Het taalgebruik echter wordt wel beïnvloed door de kou, aangezien conversaties in de buitenlucht over het algemeen heel kort zijn.

Het gebrek aan formeel onderwijs is waarschijnlijk de reden voor de kleine sets van kleur- en verwantschapstermen zoals hierboven beschreven, alsook voor de redelijk lakse articulatie van de handvormen in IUR. Dit zou echter ook kunnen komen door het grote aandeel horende gebaarders. Verder is IUR sterk context-afhankelijk, waarbij gebruik gemaakt wordt van absoluut wijzen, en waardoor de argumenten van werkwoorden vaak niet gespecificeerd worden. Tot slot gaat het in hoofdstuk 5 over taalcontact met de omringende talen, en dan vooral over leengebaren. Leenvertalingen vanuit het Engels en Inuktitut komen voor, als ook mouthings uit deze talen. Een aantal lexicale gebaren zijn geleend uit ASL. Natuurlijk zijn er ook gesticulaties uit de Inuit cultuur te vinden in IUR: zowel manuele gebaren als niet-manuele gebaren zijn gevonden.

In het laatste hoofdstuk worden de typologisch ongebruikelijke aspecten van IUR samengevat. Deze zijn (i) de afwezigheid van lexicale gebaren voor VADER en MOEDER, en een gebaar voor WIT; (ii) een onbeschreven morfologische meervoudsstrategie, namelijk het toevoegen van de niet-dominante hand; (iii) het toelaten van werkwoordscongruentie met abstracte en absolute locaties.

Vervolgens worden de typologische aspecten van IUR cross-linguïstisch vergeleken om te beslissen of IUR meer overeenkomsten heeft met stedelijke of met landelijke gebarentalen. Echter, met betrekking tot meervoudsvorming en negatie is er geen overlap met deze sociolinguïstische types. Voor meervoudsvorming is er meer onderzoek nodig om de strategieën vast te stellen die gebruikt worden in de gebarentalen van de wereld. Voor negatie onderscheidt Zeshan (2004a) manueel en niet-manueel dominante negatiesystemen. IUR vertoont manuele dominantie, en schaart zich bij zowel stedelijke (bijv. IPSL en TID), als bij landelijke gebarentalen (bijv. Kata Kolok en YSL).

Semantisch gezien vertonen de kleine sets van kleur- en verwantschapstermen uit IUR meer overeenkomsten met die van landelijke dan van stedelijke gebarentalen. Grammaticaal gezien zijn er echter meer parallellen met stedelijke gebarentalen, vooral met betrekking tot werkwoordscongruentie en entiteit-classifiers. Aangezien IUR een aantal grammaticale eigenschappen deelt met YSL, stel ik voor om een nieuw sociolinguïstisch type toe te voegen: landelijke, niet-dorpsgebonden gebarentalen. Of deze categorie daadwerkelijk bruikbaar is, zal pas blijken als er meer gebarentalen van dit type worden bestudeerd en beschreven.

Ik probeer ook de typologische aspecten van IUR te verklaren. De kleine sets van kleur- en verwantschapstermen kunnen worden verklaard door de context-afhankelijkheid van IUR, en door het ontbreken van formeel onderwijs. De sociolinguïstische situatie waarin IUR gebruikt wordt, kan de onderliggende reden zijn van de mogelijkheid om werkwoorden te vervoegen

met zowel abstracte als absolute locaties. Voor landelijke gebarentalen waar werkwoordcongruentie niet of nauwelijks voorkomt, is voorgesteld dat dit komt door het grote aantal tweede-taalgebruikers. Ook in IUR is dit redelijk hoog, maar per gemeenschap is dit niet het geval. Dit houdt in dat een dove persoon in een Inuit gemeenschap minder vaak in contact komt met horende L2 gebaarders dan dove mensen in Desa Kolok bijvoorbeeld, waar de gebarentaal geen werkwoordscongruentie toestaat. Het is dus mogelijk dat het aantal L2 gebaarders het gebruik van werkwoordscongruentie in IUR niet heeft beperkt. De taalcontactsituatie met ASL kan echter ook een onderliggende reden zijn voor dit aspect, maar dit zou verder moeten worden onderzocht aangezien er slechts een aantal IUR gebruikers regelmatig in contact zijn met ASL gebaarders.

Tot slot doe ik een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek. Ik spoor mensen aan om IUR uitgebreider te bestuderen, en ik stel voor dat andere onderzoekers meer kwantitatieve data verschaffen om betere cross-linguïstische studies te kunnen doen.